

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **GYÓNI GÁBOR**
OROSZORSZÁG MINT BIRODALOM
- **SZ. BÍRÓ ZOLTÁN**
AZ OROSZ BIRODALOM „IDEGENJEI”
- **JEKATYERINA PRAVILOVA**
A BELSŐ TRANSZFEREK SZEREPE
AZ OROSZ BIRODALOM IGAZGATÁSÁBAN
- **DEÁK ANDRÁS**
GAZDASÁGI MODERNIZÁCIÓ ÉS ORIENTÁCIÓVÁLTÁS
A POSZTSZOVJET TÉRBEN
- **ALEKSZANDR SZTIKALIN**
AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
ÉS A SZOVJET–JUGOSZLÁV VISZONY
- **SZEMLE**
KÉPES GYÖRGY, KRÁNITZ PÉTER PÁL, KECSKÉS D. GUSZTÁV ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 4.

TARTALOM

Birodalomkutatás Oroszországban (Sz. Bíró Zoltán)	503
<i>Tanulmányok</i>	
Gyóni Gábor: Oroszország mint birodalom. Az Orosz Birodalom területe és népsége	505
Sz. Bíró Zoltán: Az Orosz Birodalom „idegenjei”	521
Jekatyerina Pravilova: A belső transferek szerepe az Orosz Birodalom igazgatásában	553
Deák András: Az inercia jegyében. Gazdasági modernizáció és orientációváltás a posztszovjet térben	575
Font Márta: I. András és Bölcs Jaroszlav	607
Sashalmi Endre: A koronázási érme mint legitimációs médium a 18. századi Oroszországban. I. Katalin, Anna, Erzsébet és II. Katalin császárnők koronázási érméinek ikonográfiai vizsgálata	625
<i>Műhely</i>	
Alekszandr Sztikalin: Az 1956-os magyar forradalom és a szovjet–jugoszláv viszony 1956–1957. Egy orosz–szerb forráskiadási munkát kapcsán	645
<i>Szemle</i>	
Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai (Képes György)	667
Atatürk és az Új Törökország képe a náci ideológiában (Kránitz Péter Pál)	672
A frankofón Európa és Magyarország a hidegháború kezdetén (Kecskés D. Gusztáv)	675

Jelen számunkat szerkesztette: Sz. Bíró Zoltán

I. András és Bölcs Jaroszlav

Az I. András király (1046–1060) és Bölcs Jaroszlav kijevi nagyfejedelem (1019–1054) között létrejött rokoni kapcsolat régóta ismert a magyar történetírásban: a magyar király a kijevi nagyfejedelem veje volt („*Duxit autem sibi uxorem filiam ducis Ruthenorum*”).¹ A magyar krónikakompozíció azonban csak annyit tud, hogy András király felesége a Kijevi Ruszból (*de Ruscia*) származott. A Kijevi Rusz legelső, 12. század elején íródott krónikája, a *Poveszty vremennyh let* (PVL) magáról a házasságról sem tesz említést.² Brémai Ádám krónikájából tudjuk, hogy Bölcs Jaroszlav leánya volt (*filia ducis Ruziae Gerzlef*),³ ám a Kijevből származó királynénak a neve csak egész kései forrásban fordul elő.⁴

Ezek után nem meglepő, hogy a házasságkötés idejére vonatkozóan semmi konkrét adatunk nincs, és a házasság idejének bizonytalansága többféle datálást eredményezett. A korai dátumok: 1037/1038,⁵ 1038,⁶ illetve 1039;⁷ a későbbiek: 1046 körül⁸ vagy 1050.⁹ Erre a kései időpont-meghatározásra építette Vajay Szabolcs azt a feltételezést, mely szerint András királynak egy korábbi házassága is lehetett volna. A házasságkötés körülményeit elemezve korábbi írásunkban úgy véltük, hogy András 1046. évi hazatérése előtt, Bölcs Jaroszlav udvarában kerülhetett rá sor,¹⁰ tehát 1046 a házasságkötés időpontjának meghatározásában a *terminus ante quem*. Ahhoz, hogy a lehetséges *post quem* időpontot is meghatározzuk, ismernünk kell András herceg Magyarországról való távozásának idejét, és vélhető életkorát.

1 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 88.). In: SRH I. 345.; Wertner, 1892. 114–116.

2 Font, 1996. 46.

3 Adam von Bremen, 153.

4 Długosz, Lib. III. 61.; *Древняя Русь в свете зарубежных источников*, 2003. 350–352.

5 Wertner, 1892. 116.

6 Kristó–Makk, 1996. 70.

7 Hóman, 1935. 252.

8 Назаренко, 2001. 268–281.

9 Forssmann, 1970. 137. Ezt a datálást veszi át Vajay, 1999. 19.

10 Font, 2005a. 130–133.

A menekülés

András és két testvére, Levente és Béla Vazul¹¹ fiai voltak, és nem keresztény házasságból (*non de vero thoro ortos esse*) születtek. Ennek tagadása olvasható a krónikakompozíció 87. fejezetében¹² annak a történetnek folytatásaként, amely András és Levente 1046. évi visszatéréséről számol be. Az ellentmondásos történet Szár László és *Rutheniából* való felesége gyermekeiként akarja láttatni a három fivért, miként a menekülésük idején is.¹³ A menekülés leírása ugyancsak ellentmondásos: egyrészt azért, mert ha ők nem a megvakított Vazul fiai, miért kellett menekülniük, hiszen Szár László nem keveredett konfliktusba Szent István királlyal;¹⁴ másrészt valószínűtlen az a történet, amely Vazul megvakítását Gizella királyné kezdeményezte „bajkeverésnek” állítja be. A krónikakompozíció állításával ellentétben a *Zágrábi krónika* egyértelműen Vazul fiainak mondja a három testvért.¹⁵

István király és unokatestvére, Vazul érdekei a trónutódlás kérdésében kerültek szembe. 1031-ben, Imre herceg váratlan halálát követően István király nem a szokásokat követte és oldalági férfirokonainak utódlása mellett döntött, hanem nővére fiát, Orseolo Pétert jelölte ki utódjául.¹⁶ Péter 1024 óta anyjával együtt István udvarában élt, mivel II. Henrik császár halálát követően apja, Orseolo Ottó Bizáncba menekült.¹⁷ A magyar király döntését jelzi, hogy Imre herceg címét (*dux Ruizorum*) és vélhetőleg pozícióját is 1031-et követően Péter foglalta el. A *designatio* ellen a Vazul-ág tiltakozhatott, lehet, hozzájuk köthető a kislegendában olvasható sikertelen merényletkísérlet.¹⁸ A merényletről és a merénylők büntetéséről István király II. törvénykönyve 17. §-a rendelkezik,¹⁹ amelyet épp a Vazul-történet miatt datál a magyar történettudomány az 1030-as évekre.²⁰

A három testvér 1031-et követően hagyta el Magyarországot. A magyar krónika tanúsága szerint Csehország felé vették útjukat, ahonnan „szegénységük miatt” hamarosan távoztak. II. Mieszko (1025–1034) udvarában viszont szíves fogadtatásban részesültek: „*Interea Endre, Bela et Leuente, qui fugerant in Bohemiam, inde propter pauperitatis necessitatem transierunt in Poloniam et a Misca duce Polonie benigne sunt suscepti et honorati.*”²¹ Innen ketten, András és Levente Rusz föld-

11 Lásd: Váczy, 1940–1941. 304–338.

12 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 87.). In: SRH I. 344.

13 Uo. I. 321.

14 A krónikahely értelmezéséről: Györffy, 1966. 25–35.; Kristó–Makk, 1972. 198–203.

15 *Chronicon Zagradiense*. In: SRH I. 206.

16 A kijelölés gyakorlatáról lásd: Font, 2009. 100–102.

17 Makk, 1993. 69–79.

18 *Legenda minor Sancti Stephani regis*. In: SRH II. 399. A merénylet(ek)ről lásd: Kristó, 2000b. 97–99.

19 „*Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam. Et si quis circa regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit aut conspirare aliquid temptaverit, seu temptanti sciens consenserit, anatematizetur et omnium fidelium communione privetur. Et si quis huiusmodi aliquem noverit et probare valens non edicaverit, predictae subiaceat dampnationi.*” Závodszy, 1904. 155.

20 Györffy, 1977. 270.; Kristó, 96–97. Későbbi interpolációnak tartja Jánosi, 1996. 70.

21 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 78.). In: SRH I. 334.

jére²² indultak tovább. Feltételezhető, hogy a három testvér közül Béla még kiskorú volt, azért hagyták a lengyel fejedelmi udvarban. A Vazul-fiak pontos születési ideje ismeretlen. A *Korai magyar történeti lexikon* (KMTL) szerint Levente 1010–1015, András 1015 körül, Béla pedig 1015–1020 között születhetett.²³ Vajay az Altaichi Évkönyvek alapján mindhármukat kiskorúnak (*parvulos eiusdem exilio relegavit*) gondolja,²⁴ és indokolatlannak tartja a KMTL datálását. Ennek ellentmond egyébként, amikor Andrást családjával menekülőnek állítja be.²⁵ Az ellentmondás ellenére abban igazat kell adnunk Vajaynak, hogy a Vazul-fiak születéséről kialakult hipotézis némi korrekcióra szorul.

A krónika szövegében számos pontatlanság van. Nem tudjuk, hogy miért épp a legfiatalabb Béla szerzett magának hírnevet Lengyelországban, hacsak nem azért, mert a krónikás nem talált alkalmasabb magyarázatot a két idősebb testvér távozására. A pomerán vezér legyőzésének története csak szimbolikusan fogható fel, mivel a pomeránokkal az 1030-as években nem harcolt II. Mieszko fejedelem. A krónika 79. fejezetében olvasható történetnek lehet valami valóságalapja, de ha harcolt is Béla valakikkel a lengyel fejedelmi érdekek érvényesítéséért, azok bizonyosan nem a pomeránok voltak. A történet legitimációs mondanivalója miatt is későbbi állapotokat tükröz. Bagi Dániel következtetése szerint a krónikaszöveg nem keletkezhetett a 11. század végénél korábban.²⁶ A valóságban az történhetett, hogy Béla lengyel földön elérve a nagykorúságot, az 1037–1038 körüli pogánylázadás leverésében működhetett közre, és segíthette Kázmér visszakerülését a hatalomba. Ezzel érdemelte ki, hogy Kázmér a legfiatalabb leánytestvérét²⁷ feleségül adja hozzá. Az 1038–1039 táján létrejött házasság megerősíti Béla két idősebb fiának, Gézának és Lászlónak 1040-re, illetve az 1040 körülire datált születését: „*Bela vero dux ipse in Polonia duos genuit filios, quorum unus Geysa, alter autem Ladislaus nomine avi sui vocatus est.*”²⁸

A magyar krónika azon állítása sem állja meg a helyét, hogy a lengyel földről távozókat *Lodomeria* királya (sic!) nem fogadta be. Nem is fogadhatta, mert nemhogy király, de maga *Lodomeria* (azaz a keleti szláv elnevezéssel: Volhínia) sem létezett még az 1030-as években. Központját, a volhíniai Vlagyimir városát első ízben a Bölcs Jaroszlav halála (1054) utáni területfelosztáskor említik, a lengyelek

22 „*Displicuit autem Endre et Leuente, quod per Belam apud duces Polonie quasi appendices degerent, de dignitate sicut occasione sui nominis in ducis curia permanere. Et accepta a duce licentia, Bela fratre suo ibidem relicto euntes iverunt ad regem Lodomerie, qui ipsos non recepit. Cumque non haberent, ubi caput suum reclinarunt, ab inde ad Cumanos perrexerunt. Videntes autem ipsos Cumani optime personatos, arbitrati sunt, ut eorum terram advenissent explorare, et nisi captivus Hungaros illos cognovisset, revera occidissent, et sic postmodum aliquo tempore ipsos tenuerunt. Abhinc postea in Rusciam sunt profecti.*” Uo. (cap. 80.). In: SRH I. 336.

23 KMTL, 1994. 408. (Tóth Sándor László), 42. (Kristó Gyula), 90. (Makk Ferenc).

24 Vajay, 1999. 18.

25 Uo. 18., 21. 18. j.

26 Bagi, 2010. 295–306.

27 Béla feleségének a neve ismeretlen, Béla anyósa volt Richeza, akinek volt egy Adelheid nevű nővére. Jasiński, 1992. 147–151. A magyar szakirodalom mindkét nevet – kérdőjellel – szerepelteti. Zsoldos, 2005. 186.

28 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 80.). In: SRH I. 335.

szomszédságában.²⁹ Lodomeria fejedelmének említése arról tanúskodik, hogy a magyar krónikakompozíció 80. fejezete az előzőhöz hasonlóan Kálmán kori lehet, mivel Kálmán Peremyšl alatti vereségének történetében a volhíniai Vlagyimir fejedelmét (David Igorevics) Kálmán ellenfeleinek oldalán látjuk.³⁰ David volt az, aki a kunokat hívta a magyarok ellen segítségül. Az 1030-as években azonban ebben a térségben még nem a kunok, hanem a besenyők éltek.³¹

A száműzetés helyszínei

A Přemysl fejedelmek konfliktusai

Az 1030-as évtized a Magyar Királyság északi szomszédságában is konfliktusokkal teli időszak volt. A Přemysl-dinasztia uralmát a II. Henrik által trónra segített Oldřich (Udalrich) gyakorolta 1012–1033 között. A cseh herceg részt vett II. Konrád császár (1024–1039) 1030. évi sikertelen hadjáratában³² István király ellen.³³ Oldřich fia, Břetislav részvételét Prágai Cosmas eltúlozza, bizonyos, hogy nem sikerült Esztergomig behatolni Magyarországra.³⁴ A magyar király visszaverte a császári sereg támadását, és a császár fiának, Henriknek a közreműködésével 1031-ben békét kötött a magyarokkal: „*Eodem anno imperatoris filius Heinrichus rex, et ipse dux Baiariae, et Stephanus rex Ungaricus cum iuramento invicem firmaverunt pacem.*”³⁵ István nemcsak a külső támadást verte vissza, hanem a belső ellenfeivel is leszámolt.³⁶

A cseh dinasztia háttérbe szorított tagja, Oldřich testvére, Jaromír 1033-ban megkísérelt visszajutni a prágai trónra, ahol egy évig sikerült is megkapaszkodnia.³⁷ Oldřich 1034-ben visszatért és Jaromírt megvakította, de a következő években mindketten meghaltak: Oldřich még 1034-ben, Jaromír 1035-ben. Oldřich fia, Břetislav (1035–1055) pedig császári segítséggel megerősítette hatalmát,

29 PVL I. 108. Igor Vlagyimirovics az 1054-ben elhunyt Bölcs Jaroszlav unokája volt. Igor apja, Vlagyimir Bölcs Jaroszlav legidősebb fia volt, aki apjánál korábban halt meg. Lásd: Паров, 1977. 43–44.

30 PVL I. 178–179.

31 A kunok 1055 körül jelentek meg. Kovács, 2014. 45–49.

32 „*Chonradus imperator... rediit autem de Ungaria sine militia et in ullo proficiens, inde, quod exercitus fame periclitabatur, et Vienni ab Ungris capiebatur.*” *Annales Altahenses Maiores*, 18.

33 *Legenda maior Sancti Stephani regis* (cap. 14.). In: SRH II. 389.; *Legenda a Hartvico conscripta* (cap. 16.). In: SRH II. 423.

34 „*Bracislaus magna cede prostravit Ungaros et terram eorum usque urbem Strigonomiam devastavit.*” Cosmas, (I. 41.) 76. A szövegrész 11. század végi betoldás lehet. Lásd: KMTL, 1994. 149. (Kristó Gyula).

35 *Annales Hildesheimenses*, 36. Az Altaichi Évkönyv – hibásan – 1033-ra datálja: „*Heinricus rex et dux Bawariorum veniens in Ungariam et pace firmata cum rege Ungarorum reversus est in propria. Filius autem Stephani regis Ungarorum post non multum temporis obiit, qui dictus fuerat Heinricus et est canonizatus.*” *Annales Altahenses Maiores*, 19.

36 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap 69.). In: SRH I. 318–321.

37 „*Udalricus dux Boemiae regis maiestatis inventus exilio damnatur, cuius filius, nomine Bratizla, suscepto ducatu patris, ab imperatore rebellans, Heinrici regis expeditione ad eum facta subicitur.*” *Annales Altahenses Maiores*, 18. – A datálás: 1032.

és a morva területet is megszerezte.³⁸ Břetislav következetesen megmaradt a birodalom érdekeihez kapcsolódó állásponton: részt vett a Magyar Királyság elleni német támadásokban, illetve a rivális lengyel hercegek ellen is hadjáratot vezetett (például 1039-ben).³⁹

A Piastok belső konfliktusai

II. Mieszko lengyel fejedelem 1028–1029-ben a Szászföldre támadt,⁴⁰ amit a császár a magyarok elleni hadjárat miatt nem tudott azonnal megtorolni. Az Istvánnal való békekötés után Konrád császár Mieszkóval szemben sikert aratott. Ez a hadjárata a Merseburgban kötött békével zárult 1033-ban: „*Miseco (...) legatos suos ad imperatorem destinavit tempusque semet presentandi condigneque satisfaciendi postulavit.*”⁴¹ Mivel Mieszko vereséget szenvedett, szükségszerűen a békefeltételek is különböztek a magyarok és a császár közötti békekötéstől. A békekötéskor II. Mieszko esetében megtörtént az alávetés,⁴² István esetében pedig II. Konrád tudomásul vette a vereséget.

Mieszko lényegében a királyi pozícióját veszítette el. A cseh fejedelmek közötti konfliktusban való részvétele még súlyosabb következményekkel járt: elfogták és kasztrálták.⁴³ 1031-ben pedig fellépett ellene a Magyarországon nevelkedett féltestvére, Bezprym, aki elől Mieszko cseh földre menekült. Bezprym nem tudta megszilárdítani a helyzetét lengyel földön, ellenfelei 1032-ben megvakították.⁴⁴ A Piastok helyzetét gyengítette a visszatért Mieszko halála (1034. május 9.), az őt követő fia – a később Megújító jelzővel illetett Kázmér – kiskorúsága,⁴⁵ valamint az időközben kitört pogánylázadás.

Az 1034–1039 közötti évekről keveset tudunk, Anonymus Gallus szerint Kázmér Magyarországra menekült.⁴⁶ E tudósítás hitelét a legújabb kiadás kommentárja kétségbe vonja,⁴⁷ mivel az István király elől menekülő Vazul-fiakat lengyel földön szívélyesen fogadták. Kázmér uralkodásának – és vélhetően nagykorúságának –

38 „*Venit Bratisla, filius Udalrici ducis... pacifice ab imperatore susceptus.*” *Annales Altahenses Maiores*, 19. – A datálás: 1035. Lásd: Žemlička, 1997. 31.; Font, 2009. 31–32.

39 Cosmas, 82–83. (I. 42.)

40 *Regesta imperii*. Online. http://www.regesta-imperii.de/id/1030-01-16_1_0_3_1_0_269_150a (letöltés: 2014. febr. 24.): III/1. Nr. 150a. (1030. jan. 16. vagy 26.).

41 Uo. http://www.regesta-imperii.de/id/1033-06-26_1_0_3_1_0_348_196a (letöltés: 2014. febr. 24.): III/1. Nr. 196a. (1033. június 26.–július 7.); Wolfram, 2000. 254–255.

42 A lengyel történetírás kapitulációnak nevezi. Szczur, 2002. 78.

43 Gallus, 74. (I. 17.)

44 „*Bezbrim a suis occisus, Misaco ab imperatore est in locum restitutus.*” *Annales Altahenses Maiores*, 18.; Szczur, 2002. 79–80.

45 Ha elfogadjuk a krakkói káptalan évkönyvének datálását, mely szerint Kázmér 1016. július 25-én született (Jasiński, 1992. 130.), akkor 1034-ben már 18 éves lehetett. Így semmi sem indokolná anyja irányító szerepét. Nem tudjuk, mire alapozza véleményét Szczur (Szczur, 2002. 79–80.), amikor Kázmér első uralmát 1037–1038-ra teszi. Megállapítása azt sugallja, hogy 1037-ben érhetette el a nagykorúságot, azaz 1020 táján szülehetett. Ha 1039. évi házasságára gondolunk, akkor születése 1022–1024-re is datálható. Ez esetben apja halálakor 10–12 éves lehetett.

46 Gallus, 74., 76. (I. 18.)

47 Uo. 76. 1. j.

kezdetre 1039-re esik. Elképzelhető, hogy Magyarországra érkezésekor már Orseolo Péter volt a király.⁴⁸ Más helyütt Gallus azt mondja, hogy Kázmér német földről tért haza.⁴⁹ Kázmér távolléte idején vezetett hadjáratot a lengyelek ellen a cseh Břetislav, aki Gniezno elfoglalásával a Szent Adalbert-erekye egy darabját magával vitte Prágába.⁵⁰ Kázmér uralkodásának kezdetekor nősült meg, felesége Bölcs Jaroszlav húga, Dobrogena-Maria lett.⁵¹

A Kijevi Rusz

Az 1030-as években a Kijevi Rusz nagyfejedelme Bölcs Jaroszlav (1019–1054) volt, aki négyévnyi küzdelem után jutott trónra.⁵² Az apja által uralt egykori területen 1026-tól meg kellett osztoznia Msztizslav nevű testvérével, aki Tmutarakany központtal szervezte uralmát. Jaroszlav Novgorod éléről indult Kijev megszerzésére, amelyben szintén varég hadereje segítette. A varég világgal való kapcsolata továbbra is fennmaradt, amit házassága tovább erősített, felesége, Ingigerd Olaf király leánya volt.⁵³ Testvére, Msztizslav haderejében a sztyeppe besenyői jutottak szerephez.⁵⁴ Msztizslav halála után Jaroszlav terjeszkedett a sztyeppe irányába,⁵⁵ ahol az 1030-as évek elejétől megfigyelhető a besenyők katonai aktivitása. A PVL szerint 1036-ban⁵⁶ – valójában a megelőző év(ek)ben – jelentős besenyő had zúdult Kijevre, ahol nagyarányú pusztítást végzett.⁵⁷ Jaroszlavnak az 1036. évi győzelme után Kijev városát újjá kellett építeni: ekkor létesült az úgynevezett Jaroszlav városa⁵⁸ a

48 A magyarországi és az anyai rokonságánál való tartózkodásról szóló híradást egyaránt elfogadja Szczur (Szczur, 2002. 105.), aki Kázmér uralmának első szakaszát 1037–1038-ra datálja (uo. 81.), ami állításukat támasztja alá.

49 Gallus, 80. (I. 19.)

50 Gallus datálás nélkül említi (Gallus, uo.); Cosmas 1039-re datálja: Cosmas 82–84. (II. 2.)

51 Szczur, 2002. 106.

52 Bölcs Jaroszlav uralmára lásd: Font, 1998. 43–44.

53 Hellmann, 1962. 13.

54 Назаренко, 2001. 268. 281.

55 PVL I. 101.

56 A PVL szövegében az 1034. és 1035. éveknel az évszám mellett nem áll egyetlen mondat sem. Az ekkor történeteket is belesűrítette a krónikaíró az 1036-i évi leírásba. „Amikor Jaroszlav Novgorodban tartózkodott, olyan hír érkezett hozzá, hogy a besenyők Kijevet ostromolják. Jaroszlav ekkor sok harcost toborzott össze: varégokat és szlávokat [szlovene], Kijevhez jött velük, és bevonult a városába. Megszámlálhatatlanul sok volt a besenyő. Jaroszlav kitámadott a várból, felsorakoztatta fegyvereseit: és középre állította a varégoakat, jobboldalt álltak a kijevi harcosok, baloldalt pedig a novgorodiak voltak. És a vár előtt sorakoztak fel. A besenyők támadni kezdtek, és azon a helyen csaptak össze, ahol most a Szent Szófia [Bölcsesség templom] emelkedik, és Rusz metropolitájának a székhelye van: itt akkor mezőség volt a váron kívül. És egyetlen mérsárlás volt, és csak estére győzedelmeskedett Jaroszlav. És szertefutottak a besenyők, és nem tudták, hová meneküljenek: egyesek meneküléskor a Szetomlba fulladtak, mások meg más folyókba, a maradék pedig elmenekült és (eltűnt) mind a mai napig.” Régmúlt idők elbeszélése, 2015. 116.

57 A PVL szerint Msztizslav halála 1036-ban következett be. PVL I. 101. Franklin szerint az évszám nem hiteltel, Msztizslav valamikor 1034–1036 között halt meg, ezután terjeszkedett Jaroszlav kelet felé, ami kiváltotta a besenyők 1036. évi támadását. Franklin–Shepard, 1996. 208.

58 Egy három és fél kilométer hosszúságú félkörben 30 méter széles, 11 méter magas védelmi vonal épült. Franklin–Shepard, 1996. 208.

díszes Aranykapuval és a Szent Szófia-székesegyház.⁵⁹ A bizánci mintákra utaló elnevezések kifejezték Jaroszlav szándékát, mely szerint saját uralkodói központját a császárokéhoz mérte, Simon Franklin szavaival egy „Dnyeper-parti Konstantinápolyt” épített.⁶⁰ A Bizánccal való rivalizálás kétségkívül előrevetített egy konfliktust, de ez önmagában nem indokolná az 1043. évi hadjáratot, amikor a Rusz hajói megjelentek Konstantinápoly falai alatt. Ennek hátterében a Konsztantinosz Monomakhosz uralkodása (1042–1054) elején, 1042–1043 körül kialakult varég–bizánci konfliktus áll, amelyről a bizánci krónikák is vallanak.⁶¹ A konfliktust az 1046. évi béke zárta le, amelynek eredményeképpen Jaroszlav egyik fia, Vszevolod a bizánci császár leányát vette feleségül.

A fent vázolt körülmények együttesen voltak hatással arra, hogy a Magyar Királyságot elhagyó Vazul-fiak mennyi időt töltöttek (tölthettek) egy-egy helyen, mikor és hová indultak tovább. Magyarországról valószínűleg Imre herceg halála után nem azonnal távoztak, de azt nem tudjuk, hogy mennyi idővel Imre halála után hozta meg István király az utódlásról szóló döntést. E döntés ellen protestálhatott Vazul, és tettének megtorlása lehetett a végső késztetés a menekülésre. Az eseményt mérlegelve a menekülést az 1032. évhez köthetőnek gondoljuk. Vazul fiai Oldřich cseh uralkodó udvarában találkozhattak a Bezprym elől odamenekült Mieszkóval. A Mieszkóval történtek, illetve 1033-ban Oldřich eltávolítása és a viszszerterő Jaromír uralma kaotikus állapotot teremtettek a cseh dinasztia központjában. Valószínű, hogy a három fivér 1033-ban a lengyel földre visszerterő Mieszkóval indult tovább.⁶²

Nehéz megítélni, hogy Mieszko 1034. évi halála mennyire teremtett kedvezőtlen helyzetet a Vazul-fiak számára. Vállalhattak szolgálatot Kázmér és anyja, a német Richeza udvarában. Béla esetében ez bizonyosan így történt. Levente és András 1034 nyarán indulhattak Kijev felé. Ezt a szituációt írja le a krónikakompozíció fentebb elemzett 80. fejezete. *„Miután engedélyt kaptak a fejedelemtől, fivérüket, Bélát otthagyván Lodomeria királyához mentek, de az nem fogadta be őket. Nem volt hova lehajtani a fejüket, így a kumánokhoz mentek. A kumánok, látván, hogy kivételes emberek, azt gondolták, hogy földjük kikémlelésére jöttek; és ha egy magyar fogoly rájuk nem ismer, valóban megölték volna őket. Ezért egy ideig ott tartották őket. Innen aztán továbbmentek Rusziába.”*⁶³

59 A Szent Szófia-székesegyház 1037–1047/48 között épült. Poppe, 1982. 15–66.

60 Franklin–Shepard, 1996. 209–217.

61 Бибииков, 2004. 424–427. (Михаил Пселл: Хронография), 436. (Ioannes Scylitzes, Иоанн Скилица), 500. (Иоанн Зонара, Зонарас); Древняя Русь в свете зарубежных источников, 2003. 127–132.

62 Így látja Kristó Gyula is. Kristó, 2000a. 12.

63 A magyar fordítást lásd: *Képes krónika*, 1986. 106. *„Displicuit autem Endre et Leuente, quod per Belam apud ducem Polonie quasi appendices degerent, dedignatique sunt occasione sui nominis in ducis curia permanere. Et accepta a duce licentia Bela fratre suo ibidem relicto euntes iverunt ad regem Lodomerie, qui ipsos non recepit. Cumque non haberent, ubi caput suum reclinarent, abinde ad Cumanos perrexerunt. Videntes autem ipsos Cumani optime personato, arbitratisunt, ut eorum terram advenissent explorare, et nisi captivus Hungarus illos cognovisset, revera occidissent, et sic postmodum aliquo tempore ipsos tenuerunt. Abhinc postea in Rusciam sunt profecti.”* *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 80.). In: SRH I. 336.

Úgy véljük, hogy az idézett történet tévedései ellenére (például: Lodomeria = volhíniai Vlagyimir későbbi kialakulása, a kunok csak 1055 után jelennek meg a térségben) tartalmaz valós elemeket. Amennyiben András és Levente Mieszko halála után hagyták el a lengyel fejedelmi udvart, Kijev felé haladva arra a területre jutottak, amely már a besenyők (és nem a kunok) ellenőrzése alatt állt (lehetett a későbbi Lodomeria része). Az 1034–1036 közötti időszakban különösen gyakoriak voltak a besenyő–Rusz konfliktusok.⁶⁴ Az idézett forrás alapján Nazarenko is azt feltételezi, hogy András és Levente a sztyeppe felé vették útjukat. További fejtegetése – miszerint onnan Bölcs Jaroszlav hívta volna őket, mivel németellenes politikájába illettek – felettébb hipotetikus elképzelés, sok ötletszerű elemet tartalmaz, amivel nem tudunk egyetérteni.⁶⁵

Úgy véljük, András és Levente az 1034–1036 közötti Rusz–besenyő harcok közepette kerülhettek Jaroszlav udvarába. Jaroszlav a következő években a litvánok és a mazóviai fejedelmek ellen viselt hadat, ezután szerveződött a Konstantinápoly elleni hadjárat. Bölcs Jaroszlav udvarában sok helyről összesereglett harcos szolgált.⁶⁶ Közéjük kerülve Andrásnak és Leventének alkalma lehetett kitűnni, a házasságot figyelembe véve ez Andrásnak sikerült.

Jaroszlav házasságpolitikája

Jaroszlav diplomáciai kapcsolatokat építő tudatos házasságpolitikájának első jele az volt, amikor egyik hűgát Kázmér lengyel fejedelemhez adta feleségül.⁶⁷ Ez a házasság 1039 körül kötött, és Kázmér érdekében vezette hadait Jaroszlav a mazóviai fejedelem ellen 1041-ben. Az Altaichi Évkönyvek szerint a következő évben (1043) Jaroszlav követeket küldött a német-római császárhoz: „*Legati quoque Rusorum magna dona tulerunt, sed maiora recipiens abierunt.*”⁶⁸ Ennél bővebben ad hírt erről Lambertus Hersfeldensis, aki szerint 1042 karácsonyán a Goslarban tartózkodó megözvegyült III. Henrik német-római királynak a Rusz követei Jaroszlav leányát ajánlották feleségnek – sikertelenül: „*quia de filia regis sui, quam regi Heinricho nupturam speraverunt, certum repudium reportabant.*”⁶⁹ Az 1040-es évek elején figyelhető meg Jaroszlav diplomáciai aktivitása, amelynek a dinasztikus házasságok létrehozása volt a célja.⁷⁰ A császári udvarban tett sikertelen követség után Ja-

64 Franklin–Shepard, 1996. 188.; PVL I. 84.

65 Назаренко, 2001. 268–281.

66 Lübke, 2001. 298–324.

67 Hellmann, 1962. 19. A források Jaroszlav leánytestvéréről beszélnek. Tekintetbe véve, hogy apjuk 1015-ben meghalt, ha valóban a testvéréről van szó, akkor az 1039 körüli házasságkötéskor 24 éves lehetett, ami a középkori viszonyok között szokatlan, hacsak a „sistra” (сестра), illetve a „soror” nem tágabb értelemben vett nőrokonát jelenti. Vö. Font, 1998. 43.

68 *Annales Altahenses Maiores*, 32.

69 Lambertus Hersfeldensis az eseményt 1043-ra datálja. „*Rex incarnationem Domini Goslariae... Ibi inter diversarum provinciarum legatos legati Ruscorum tristes redierunt, quia filia regis sui, quam regi heinrico nupturam speraverant, certum repudium reportabant.*” Lambertus Hersfeldensis, 58.

70 Hellmann, 1962. 7–25.

roszlavnak Szvjatoszlav nevű fia Henrik Oda nevű unokahúgát vette feleségül, 1044-ben pedig egyik leánya norvég királyné lett.⁷¹ Rangos házasságot kötött Vszevolod nevű fia, aki a Rusz és Bizánc közötti háborút követő béke nyomán Konsztantinosz Monomakhosz császár leányát vette feleségül (1046).

Hellmann emiatt datálta 1046-ra András és Anasztázia házasságát.⁷² Kétségtelen, az 1046. évet indokolja András hazatérésének dátuma, de ha figyelemmel vagyunk arra, hogy a lengyel Kázmér és Jaroszlav leányának házassága mellett Jaroszlav Izjaszlav nevű fia Kázmérnak Gertrúd nevű nővérét vette feleségül,⁷³ akkor Jaroszlavnak érdeklődése a nyugati szomszédság iránt nem nevezhető esetlegesnek. Úgy véljük, arra nem figyelt kellőképpen a kutatás, hogy Jaroszlav és Kázmér két házassággal is megerősített kapcsolata – és Jaroszlav Kázmér érdekében vezetett hadjáratai – nyomán a két fejedelmi udvar alaposabb információval is rendelkezett egymásról. Márpedig Kázmér udvarában élt Béla herceg, Kázmér másik leánytestvérének férje, ami Béla és Jaroszlav között is – ha nem is közeli, de egyfajta – rokoni kapcsolatot eredményezett. Ez pedig a kijevi udvarban élő András és Levente presztízsét mindenképpen emelte. Emiatt nem állja meg a helyét az az elképzelés, hogy András nem kerülhetett be Jaroszlav családjába 1046-nál korábban.

Levente és András érdemeket szerezhetek már 1036-ban, Jaroszlavnak a bessenyők felett aratott győzelme idején. Valószínű, hogy ezt követték újabb érdemek a Bizánc elleni hadjáratban. Úgy véljük, András és Anasztázia házasságára 1043 körül került sor, amikor Jaroszlav intenzíven foglalkozott gyermekeinek házasságkötésével. 1043–1044 körül a magyarországi viszonyok is utalhattak már arra, hogy Andrásnak reménye lehet a királyság megszerzésére. Jaroszlav Goslarban járt követei értesülhettek Aba Sámuel sikertelen békekötési kísérletéről (*pacem suppliciter orant*).⁷⁴ Kérdés továbbá, hogy miért nem az idősebb Levente került ebbe a helyzetbe. Róla egyetlen adatunk, hogy az 1046. évi visszatérés után rövidesen meghalt, és pogány módra temették el: „*Et quia ipse Leuente catholice non vixit, ideo circa villam Toxun ultra Danubium est sepultus... more paganismo.*”⁷⁵ Talán a pogánysághoz való ragaszkodása szorította háttérbe a fiatalabb Andrással szemben.

A kijevi udvarban töltött idő hatása

András házassága nem történhetett meg a kereszténység felvétele nélkül. András a keresztségben kapta nevét (pogány nevét nem ismerjük), ami a kijevi megkeresztelkedésről tanúskodik. Az András név a magyar nyelvben kettős alakban maradt fenn: András és Endre. Az előbbi forma a latin kereszténységben használatos Andreas magyarított változata; míg az Endre a keleti szláv alakból (Andrej) vezethető le. A szláv Andrej szókezdő „a”-ja nem ajakkerekítéssel képzett, így a magyarban „e”-vé

71 Uo. 21.

72 Uo.

73 Uo.

74 Lambertus Hersfedensis, 58.

75 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 86.). In: SRH I. 344.

alakult, a szóvégi „j” pedig lekopott.⁷⁶ A kezdeti két forma András/Endre azonos név magas és mélyhangrendű változataként párhuzamosan létezett, később a két nyelvi forma önálló személynévvé alakult. András névválasztása nem véletlen. A PVL fiktív hagyománya szerint András apostol Kijev környékén térített.⁷⁷ András apostol ruszbeli népszerűsége minden bizonnyal bizánci hagyományokon alapul, melyek szerint András apostolnak olyan szerepet tulajdonítanak a bizánci egyház megteremtésében, amelyet Szent Péternek a római egyház. András kultuszának ruszbeli elterjedéséről árulkodik a név népszerűsége. A Kijev körüli térítés mítosza a kijevi nagyfejedelem környezetében keletkezhetett, ahol a Bölcs Jaroszlav által a metropolita székebe ültetett Ilarion (1051–1054) Kijevnek Konstantinápolyval való egyenrangúságát fejtette ki az „Elbeszélés a Törvényről és a Kegyelemről” című munkájában Vlagyimir fejedelem dicsőítése során.⁷⁸

A kijevi nagyfejedelemmel való békekötés Bizánc számára fontos lehetett, hiszen a béke szilárdságát egy rangos házasság garantálta Konsztantinosz Monomakhosz családjából. Ebből a házasságból született Vlagyimir Monomah,⁷⁹ aki anyja származása miatt kapta ezt a melléknevet. Feltételezzük, hogy András a hadjáratban részt vett, és a császári udvarral is kapcsolatba kerülhetett. Ez még inkább érthetővé tenné András királysága idején az úgynevezett Monomah-korona Magyarországra kerülését.⁸⁰ A ménfői csata után (1044) III. Henrik császár István király koronáját visszaküldte a pápai udvarba mint istenítélettel megszerzett hatalmi jelvényt.⁸¹ A császári támogatást élvező Péter királyt távozásra kényszerítve⁸² Andrásnak meg kellett teremtenie a maga hatalmi szimbólumait, ami a függetlenségét is kifejezte. Emiatt kérhette a bizánci koronát. Természetesen ehhez a lehetőség korábbi bizánci kapcsolat nélkül is fennállt, de előzmények birtokában a siker valószínűbb.⁸³ András koronázására csak 1047-ben került sor Fehérváron, a pogánylázadást túlélte három püspök közreműködésével.⁸⁴ Makk Ferenc szerint a korona elfogadása egy laza függés vállalását is jelentette.⁸⁵

Ahogy a magyar krónika hírül adja, 1046-ban András és Levente – a Jaroszlavtól kapott – kíséretükkel érkeztek Magyarországra, de e kíséret létszámára, eredetére nézve semmi információnk nincs. Valószínűleg nem jelentős létszámú kíséretről lehetett szó, hiszen a magyarországi előkelőkre támaszkodva szilárdították meg hatalmukat az országban. A kíséret etnikai összetétele pedig a Kijevi Rusz

76 H. Tóth, 1981. 64.

77 Podskalsky, 1982. 11–13.; Fennell, 1995. 20–21.

78 Podskalsky, 1982. 84–86.; Vodoff, 1988. 111–113.; Müller, 1962. – A „Törvény” és a „Kegyelem” szavak az „Őszövetség” és az „Újszövetség” jelentést is hordozzák.

79 Рапов, 1977. 137–138.

80 Vajay, 1974. 343–345.; Makk, 1998. 129.

81 Gerics, 1980. 121.

82 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 85.). In: SRH I. 342–343.

83 Olajos, 1998. 215–222.; Olajos, 1999. 85–95.

84 A koronázásra: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 86.). In: SRH I. 343. A koronázás idejére: Makk, 1998. 127–142. Arra nincs adat, hogy milyen koronával történt. Font, 2005b. 145.

85 Makk, 1998. 129.

fejedelmének kíséretéhez lehetett hasonló.⁸⁶ Az 1990-es évek elején fellelt bizánci forrás alapján mutatott rá Olajos Teréz arra, hogy Konsztantinosz Monomakhosz császár és András király között katonai együttműködés is fennállt. Olajos feltételezi, hogy Andrást bizánci had is segítette, amit később a Calabriában felbukkanó magyar sereggel viszonzott.⁸⁷

Anasztázia királyné magyarországi befolyását gyermekeinek névadása mutatja. Mind a Salamon, mind a Dávid szokatlan név az Arpádok nemzetségében. A Kijevi Ruszban a Dávid név gyakori lett, a Salamon nem; de az Ószövetség bölcs uralkodójára való hivatkozással több műben is találkozunk. Abban az udvari környezetben, amelyben András és Levente forgott, Ilarion metropolita – korábban a nagyfejedelem udvari papja – gondolatai népszerűek voltak. Az „Elbeszélés a Törvényről és a Kegyelemről” címet viselő munkáját minden bizonnyal a metropolitává tétele előtt írta. Ilarion ebben kifejti, hogy az újonnan megkeresztelkedett népek uralkodói az Ószövetség nagy királyaihoz, Dávidhoz és Salamonhoz hasonló tettet vittek végbe. Ez pedig egyenrangúvá teszi őket a császárokkal.⁸⁸ Nem lehetett véletlen az sem, hogy Jaroszlav nagyfejedelem a „Bölcs” melléknevet kapta.⁸⁹

A kijevi udvar hatása érződött Magyarországon a bizánci rítusú monostorok, például Visegrád, Pentele (Panteleimon) monostorai alapításában és a tihanyi bencések mellett élő remeték támogatásában.⁹⁰ Andrást az általa alapított tihanyi monostorban temették el.⁹¹

András király gyermekei

András idősebb fia, Salamon, magyar király (1063–1074) lett. Anasztázia királynét ott látjuk később is a politikai élet szereplői között, amikor 1063-ban fiát a császár segítségével az ország trónjára ültették.⁹² A fiatalabb fiúról, Dávidról keveset tudunk, a tihanyi monostor alapítóleveléből ismerjük.⁹³ Leánya, Adelhaid 1057 körül lett Vratislav cseh herceg (később király) felesége. Vratislav apja halála után a morva hercegséget uralta, míg bátyja, Spytihněv a prágai székhelyen uralkodott. Vratislavnak a magyar király leányával kötött házassága, amely a német-

86 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 86.) In: SRH I. 343–344.; Font, 1999. 27–30.

87 Olajos, 1999. 89–90.

88 A „Kijev – új Jeruzsálem” gondolat 11. századi megfogalmazása mellett érvel Данилевский, 1999. 63–68.

89 Franklin–Shepard, 1996. 209–217.

90 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 88.). In: SRH I. 345.; DHA I. 149–152.; Font, 2012. 146–147.

91 Uzsoki, 1984. 145–188.

92 Font, 2005b. 147. Az a történet, mely szerint Salamon 1063. évi koronázásakor Anasztázia királyné „Attila kardját” ajándékozta volna Ottó bajor hercegnek, Hermann Korner (1365–1438) *Chronica novella* című világhírnévkijéből származik (*Catalogus fontium Historiae Hungariae*, II. 1156.). A történet hitelessége ellen szól a hibás datálás (1071!) és az a körülmény, hogy maga a szöveg utal forrására, a Gótok történetére. Az 1435 körül keletkezett *Chronica novella* szerkezetére lásd: *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, 2010. 977–978.

93 DHA I. 149.

magyar békekötés részeként is értelmezhető, erősítette pozícióját. A házasság idejéből következően Adelhaid 1043–1044 körül születhetett, mivel a házasságkötéskor nagyon fiatal volt.⁹⁴ Életkorát tekintve András és Anasztázia első gyermeke lehetett, aki még Kijevben látta meg a napvilágot. Vajay kételkedése a névadást illetően jogos, hiszen ha a királyné befolyása érvényesült a fiúk névadása esetében, a leányuknál miért nem? Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy születésekor más nevet kaphatott.

Az Adelhaid név más esetekben is okozott problémát. A Magyar–lengyel krónika Géza fejedelemnek egy Adelhaid nevű lengyel feleségéről ír,⁹⁵ de a magyar kutatásban ennek csak Vajay adott hitelt.⁹⁶ A Magyar–lengyel krónika kései kompiláció számos tévedéssel. Az Adelhaid név ebben az időben gyakori volt, egy lengyel hercegnővel kötött házasság pedig nagy valószínűséggel I. Béla király lengyel házasságának hagyományát kapcsolhatta ide. A Piastok lengyel genealógiája szerint Béla lengyel feleségének neve ismeretlen.⁹⁷ Kétségtelen, hogy a német rokonság miatt az Adelhaid név sokkal inkább illeszkedne Béla családjába, mint az Eufémia, ezen a néven több Rurikida hercegnőt ismerünk.⁹⁸ A 11. század végén Ottó morva herceg feleségeként ismert Eufémia, akit a magyar szakirodalom Wertner nyomán Béla leányának tart,⁹⁹ valójában András leánya volt, amint erre a lengyel kutatás – Vajaynál korábban – rámutatott.¹⁰⁰

A krónikakompozíció hírt ad Andrásnak egy György nevű fiáról: „*De concubine autem, quam habuit de villa Moroth, genuit Georgium*”,¹⁰¹ akiről ez az egyetlen adatunk maradt fenn. A *concupina* lehet András hercegi, pogány életszakaszából, de lehet a házasság mellett létező kapcsolat is, erre is vannak példák, különösen a kereszténység korai szakaszából. Egyetlen adat György létezéséről nem indokolja András király újabb házasságának és ismeretlen feleségének feltételezését. Vajay hipotézise hibás kiindulóponton épül. Vajay hitelt adott a Forssmann genealógiai táblázatán feltüntetett adatnak, amely András és Anasztázia házasságát 1050-re datálja, de nem jelöli, hogy az évszám Długosz 15. század végi tudósításán alapul. Długosz adatai számos helyen bizonyíthatóan pontatlanok,¹⁰² úgy véljük, a pontatlanság esetünkben is igazolható.

94 Žemlička, 1997. 82.

95 A legújabb szövegkiadása: Homza, 2009. 132., 134. A forráskritikára lásd: Karácsonyi, 1964. 3–63.

96 Vajay, 1967. 63–100.

97 Jasiński, 1992. 147–151.; Kersken, 2012. 248.

98 Lásd például Könyves Kálmán második feleségét: PVL I. 195.

99 Wertner, 1892. 167–168.; KMTL, 1994. 92. (Kristó Gyula–Makk Ferenc); Zsoldos, 1997. 254.

100 Jasiński, 1992. 151. 21. j.

101 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* (cap. 88.). In: SRH I. 345.

102 Például Bölc Jaroszlav halálát 1051-re datálja 1054 helyett. Długosz, Lib. III. 63.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

Adam von Bremen

Adam von Bremen: *Hamburgische Kirchengeschichte (Magistri Adam Bremensis Gesta Hamburgensis ecclesiae pontificum)*. Bd. 2. Hrsg. v. Schmeidler, Bernhard. Hannover, 1993. (Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. = MGH SRG 2.)

Annales Altahenses Maiores

Annales Altahenses Maiores. Hrsg. v. Oefele, Edmundus F. Hannover, 1979. (MGH SRG 4.)

Annales Hildesheimenses

Annales Hildesheimenses. Hrsg. v. Watz, Georg. Hannover, 1990. (MGH SRG 8.)

Библиков

2004 Библиков, Михаил В.: *Byzantinorossica. Свод византийских свидетельств о Руси*. Том I. *Нарративные памятники*. Москва, 2004.

Catalogus fontium Historiae Hungariae

Catalogus fontium Historiae Hungariae. I–III. Ed.: Gombos F. Albin. Bp., 1937–1938.

Chronici Hungarici compositio saeculi XIV

Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky. In: *SRH I*. 195–505.

Chronicon Zagradiense

Chronicon Zagradiense. Cum textu *Chronici Varadiensis* collatum. Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit E. Szentpétery. In: *SRH I*. 203–215.

Cosmas

Cosmae Pragensis: *Chronica Boemorum = Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. Hrsg. v. Bretholz, Berthold. München, 1995. (MGH SRG Nova Series, 2.)

DHA

Diplomata Hungariae Antiquissima. I. (1000–1131) Ed. Györffy, Georgius. Budapestini, 1992.

Długosz

Długosz Ioannis: *Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber tertius (1039–1081)*. Ed.: Plezia, Marian. Varsaviae, 1970.

Древняя Русь в свете зарубежных источников

Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Мельниковой, Еленой А. Москва, 2003.

Gallus

Gesta Principum Polonorum. Translated and annotated by Knoll, Paul W.–Schaer, Frank. Bp., 2003. (Central European Medieval Texts, 3.)

Képes Krónika

Képes krónika. Ford. Bellus Ibolya. Bp., 1986.

Lambertius Hersfeldensis

Lamberti Hersfeldensis Opera. Ed.: Holder-Egger, Oswaldus. Hannover, 1984. (MGH SRG 38.)

Legenda a Hartvico conscripta

Legenda a Hartvico conscripta. Praefata est, textum recensuit, annotationibus instruxit Emma Bartoniek. In: *SRH* II. 401–440.

Legenda maior Sancti Stephani regis

Legenda maior Sancti Stephani regis. Praefata est, textum recensuit, annotationibus instruxit Emma Bartoniek. In: *SRH* II. 377–392.

Legenda minor Sancti Stephani regis

Legenda minor Sancti Stephani regis. Praefata est, textum recensuit, annotationibus instruxit Emma Bartoniek. In: *SRH* II. 393–400.

PVL

Повесть временных лет. Том I. Лихачев, Дмитрий С.–Романов, Борис: *Текст и перевод*. А. Том II. Лихачев, Дмитрий С.: *Примечания, статьи, комментарии*. Ред.: Адрианова-Перетц, Варвара П. Москва, 1950.

Regesta Imperii

Böhmer, Johann Friedrich: *Regesta Imperii*. 3. *Salisches Haus, 1024–1125*. 1. T. 1024–1056. 1. Abt. *Die Regesten des Kaiserreiches unter Konrad II, 1024–1039*. Graz, 1951.

Régmúlt idők elbeszélése

Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Ford.: Ferencz István. Szerk.: Balogh László–Kovács Szilvia. Bp., 2015. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 30.)

SRH

Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Vol. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp., 1937–1938.

Závodszyky

1904 Závodszyky Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Bp., 1904.

2. Szakirodalom

Bagi

2010 Bagi Dániel: Béla és a pomerán. Megjegyzések a XIV. századi krónikakompozíció 79. fejezetéhez. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*. Szerk.: Fedeles Tamás–Font Márta–Kiss Gergely. Pécs, 2010. 295–305.

Данилевский

1999 Данилевский, Игорь Н.: Мог ли Киев Ярослава Мудрого быть Новым Иерусалимом? In: *The Place of Russia in Europe*. Ed.: Szvák, Gyula. Bp., 1999. (Ruszisztikai könyvek, V.) 63–68.

Encyclopedia of the Medieval Chronicle

2010 *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*. Vol. 2. J–Z. Ed.: Dunphy, Graeme. Leiden, 2010.

Fennell

1995 Fennell, John: *A History of the Russian Church to 1448*. New York–London, 1995.

Font

1996 Font Márta: Magyarok a „Poveszty vremennyh let”-ben. In: *In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*. Szerk.: Lengvári István. Pécs, 1996. 39–51.

1998 Font Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Bp., 1998.

1999 Font Márta: A (nagy)fejedelmi hatalom jellegéről. In: *Aetas*, 15. (1999) 3. sz. 22–33.

2005a Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged, 2005. (Szegedi középkortörténeti könyvtár, 21.)

2005b Font Márta: *A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században*. Bp., 2005.

2009 *Dinasztia, hatalom, egyház. A régiók formálódása Európa közepén 900–1453*. Szerk.: Font Márta. Pécs, 2009.

2012 Font, Márta: Lateiner und Orthodoxe: Völker und ihre Gewohnheiten. Das Beispiel des mittelalterlichen Königreichs Ungarn. In: *Rome, Constantinopel and Newly Converted Europe. Archeological and Historical Evidence*. Vol. I. Eds.: Salamon, Maciej-Woloszyn, Marcin–Musin, Alexander–Spehar, Perica. Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warszawa, 2012. 143–152.

Forssmann

1970 Forssmann, Julius: *Die Beziehungen altrussischer Fürstengeschlechter zu Westeuropa. Ein Beitrag zur Geschichte Ost- und Nordeuropas im Mittelalter*. Bern, 1970.

Franklin–Shepard

1996 Franklin, Simon–Shepard, Jonathan: *The Emergence of Rus 750–1200*. London, 1996.

Gerics

1980 Gerics József: Iudicium Dei a magyar állam XI. századi kapcsolataiban. In: *Athleta patriae. Szent László tanulmányok*. Szerk.: Mezey László. Bp., 1980. 111–134.

Györffy

1966 Györffy György: Egy krónikahely magyarázatához. In: *Történelmi Szemle*, 9. (1966) 1. sz. 25–35.

1977 Györffy György: *István király és műve*. Bp., 1977.

H. Tóth

1981 H. Tóth Imre: Adalékok a korai magyar–szláv egyházi és kulturális kapcsolatok kérdéséhez. In: *Fejezetek a korai magyar történelemből*. I. Szerk.: Kristó Gyula–Makk Ferenc. Bp., 1981. 55–71.

Hellmann

1962 Hellmann, Manfred: Die Heiratspolitik Jaroslavs der Weisen. In: *Forschungen zur ost-europäischen Geschichte*, 8. (1962) 7–25.

Hóman

1935 Hóman Bálint: *Magyar történet*. I. köt. Bp., 1935. (Reprint: Debrecen, 1990.)

Homza

2009 Homza, Martin: *Uhorsko–poľska kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava, 2009.

Jánosi

1996 Jánosi Monika: *Törvényalkotás a korai Árpád-korban*. Szeged, 1996. (Szegedi középkortörténeti könyvtár, 9.)

Jasiński

1992 Jasiński, Kazimierz: *Rodowód pierwszych Piastów*. Warszawa–Wrocław, 1992. 147–151.

Karácsonyi

1964 Karácsonyi Béla: Tanulmányok a Magyar–lengyel krónikáról. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*, XVI. (1964) 3–63.

Kersken

2012 Kersken, Norbert: Gescheiterte politische Eheverbindungen im östlichen Europa. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk.: Bagi Dániel–Fedeles Tamás–Kiss Gergely. Pécs, 2012. 245–258.

KMTL

1994 *Korai magyar történelmi lexikon. 9–14. század.* Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál–Makk Ferenc. Bp., 1994.

Kovács

2014 Kovács Szilvia: *A kunok története a mongol hódításig.* Bp., 2014. (Magyar Őstörténelmi Könyvtár, 29.)

Kristó

1998 Kristó Gyula: *Magyarország története 895–1301.* Bp., 1998.

2000a Kristó Gyula: A magyarok és a lengyelek kapcsolatai a 10–12. században a források tükrében. In: *Történelmi Szemle*, 42. (2000) 1–2. sz. 1–18.

2000b Kristó Gyula: Merényletek Szent István ellen. In: Kristó Gyula: *Írások Szent Istvánról.* Szeged, 2000. 97–99.

Kristó–Makk

1972 Kristó Gyula–Makk Ferenc: Krónikáink keletkezéstörténetéhez. In: *Történelmi Szemle*, 15. (1972) 1–2. sz. 198–203.

1996 Kristó Gyula–Makk Ferenc: *Az Árpád-ház uralkodói.* Bp., 1996.

Lübke

2001 Lübke, Christian: *Fremde im östlichen Europa. Von Gesellschaften ohne Staat zu verstaatlichten Gesellschaften (9.–11. Jahrhundert).* Köln–Weimar–Wien, 2001. (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart, 23.)

Makk

1993 Makk Ferenc: *Magyar külpolitika 896–1196.* Szeged, 1993. (Szegedi középkortörténeti könyvtár, 2.)

1998 Makk Ferenc: Megjegyzések I. András történetéhez. In: Makk Ferenc: *A turulmadártól a kettőskeresztig.* Szeged, 1998. 127–142.

Müller

1962 Müller, Ludolf: *Des Metropolitens Ilarion Lobrede auf Vladimir den Heiligen und Glaubensbekenntnis.* Wiesbaden, 1962.

Назаренко

2001 Назаренко, Александр В.: Об одном эпизоде венгерской политики Ярослава Мудрого. In: *Норна у источника судьбы. Сборник статей в честь Елены Александровны Мельниковой.* Отв. ред.: Джаксон, Татьяна Н. Москва, 2001. 268–281.

Olajos

1998 Olajos Terézia: Egy felhasználatlan forráscsoport a 11. századi magyar–bizánci kapcsolatok történetéhez. In: *Századok*, 132. (1998) 1. sz. 215–222.

1999 Olajos, Thérèse: Contribution à l'histoire des rapports entre Constantin Monomaque et le roi hongrois André Ier. In: *Byzanz und Ostmitteleuropa 950–1453. Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies, Copenhagen 1996.* Hrsg. v. Prinzig, Günter–Salamon, Maciej. Wiesbaden, 1999. 85–95.

Podskalsky

1982 Podskalsky, Gerhard: *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus' (988–1237).* München, 1982.

Poppe

1982 Poppe, Andrzej: The Building of the Church of St. Sophia in Kiev. In: Poppe, Andrzej: *The Rise of Christian Russia*. London, 1982. Nr. 4. 15–66.

Рапов

1977 Рапов, Олег М.: *Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII в.* Москва, 1977.

Szczur

2002 Szczur, Stanisław: *Historia Polski. Średniowiecze*. Kraków, 2002.

Uzsoki

1984 Uzsoki András: I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai. In: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17. (1984) 145–188.

Váczy

1940–1941 Váczy Péter: A Vazul-hagyomány középkori kútfőinkben. Forráskritikai tanulmány. In: *Levéltári Közlemények*, 18–19. (1940–1941) 304–338.

Vajay

1967 Vajay Szabolcs: Géza nagyfejedelem és családja. In: *Székesfehérvár évszázadai*. I. Az államalapítás kora. Szerk.: Kralovánszky Alán. Székesfehérvár, 1967. 63–100.

1974 Vajay Szabolcs: Az Árpád-kor uralmi szimbolikája. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Szerk.: Horváth János–Székely György. Bp., 1974. (Memoria saeculorum, 1.) 339–373.

1999 Vajay Szabolcs: Még egy királynénk? I. Endre első felesége. In: *Turul*, 72. (1999) 1–2. sz. 17–23.

Vodoff

1988 Vodoff, Vladimir: *Naissance de la chrétienté russe. La conversion du prince Vladimir de Kiev (988) et ses conséquences (XIe–XIIIe siècles)*. Paris, 1988.

Wertner

1982 Wertner Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerek, 1892. (Reprint: 2010.)

Wolfram

2000 Wolfram, Herwig: *Konrad II. 990–1039. Kaiser dreier Reiche*. München, 2000.

Žemlička

1997 Žemlička, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)*. Praha, 1997.

Zsoldos

1997 Zsoldos Attila: *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig*. Debrecen, 1997.

2005 Zsoldos Attila: *Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp., 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 36.)

MÁRTA FONT

ANDREAS THE FIRST AND YAROSLAV THE WISE

The aim of this article is to define the exact date of the marriage between King Andreas I and the daughter of the Kievan Grand Prince. The question is difficult because there are no exact records either about the flight of Andreas and his brothers from Hungary, or their appearance in Kiev. Upon a careful analysis of the political circumstances in Bohemia and Cracow – the route from Hungary to Kiev – one can conclude that the arrival of Andreas in Kiev might be dated between the years 1034–1036, and the marriage to 1043. The paper also examines and rejects as scholarly unacceptable the hypothesis launched by Szabolcs Vajay about the earlier marriage of Andreas with an unknown princess.

CONTENTS

Researching the Empire in Russia (Zoltán Sz. Bíró)	503
<i>Studies</i>	
Gábor Gyóni: Russia as Empire: Territorial Expansion and Population of the Russian Empire	505
Zoltán Sz. Bíró: Being “Alien” in the Russian Empire: The Legal and Social Status of “Eastern” and “Western” Ethnic Groups	521
Ekaterina Pravilova: The Role of Internal Colonization in the Bureaucratic System of the Russian Empire	553
András Deák: Under the Sign of Inertia: Economic Modernization and Orientation Change in the Post-Soviet Space	575
Márta Font: Andreas the First and Yaroslav the Wise	607
Endre Sashalmi: The Coronation Medal as a Vehicle of Legitimation: Iconographic Analysis of the Coronation Medals of Four Empresses, Catherine I, Anne, Elisabeth and Catherine II	625
<i>Workshop</i>	
Alexandr Stykalin: The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet–Yugoslav Relations: Reflections on a New Documentary Book	645
<i>Book Reviews</i>	
From the Human Body to the Clockwork: Metaphors of State, and State-building (György Képes)	667
Atatürk and the New Turkey in the Nazi Imagination (Péter Pál Kránitz)	672
The French-speaking European Countries and Hungary at the Beginnings of the Cold War (Gusztáv D. Kecskés)	675

SZERZŐINK

Deák András, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet • Font Márta, az MTA doktora, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem BTK • Gyóni Gábor, PhD, tudományos munkatárs, ELTE BTK • Kecskés D. Gusztáv, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Képes György, PhD, egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar • Kránitz Péter Pál, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK • Pravilova, Jekatyerina, egyetemi tanár, Princeton University History Department • Sashalmi Endre, az MTA doktora, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem BTK • Sz. Bíró Zoltán, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Sztikalin, Alekszandr, kandidátus, tudományos főmunkatárs, Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézet

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

A Világtörténet 2015-ös évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap